

הפולמוס והמחלוקות בסוגיית לימוד תורה בעיון ביום שבת

"כי תורתך שנשערי"
תהלים קיט עז

המנהג שנתפשט בישראל לדרוש ברבים בשבת נזכר במקורות קדומים ומאוחרים. מדברי אחד הנערים אל האישה השונמית (מל"ב ד כג) משתמע כי בשבת נהגו ללכת אל הנביא לשמוע מפיו דבר ה'. כאלה הם דברי הירושלמי (שבת טו א): "לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהם בדברי תורה. על רבי מאיר מסופר (בויקרא רבה ט ט), שהיה דרשן גדול ונהג לדרוש בבית הכנסת של חמותו בכל ליל שבת, ואפילו נשים פשוטות נמשכו אחר דרשותיו המרתקות, ובילקוט שמעוני (תתקסד, סוף משלי), מסופר שהיה יושב במנחה בבית המדרש ודורש. מן המנהגים למיניהם משתמע כי שלוש עתים נקבעו לדרשה בשבת: לילי שבת אחרי תפילת ערבית (כיום נהוג גם אחרי קבלת שבת, לפני תפילת ערבית), שחרית אחרי קריאת התורה ומנחה לפני קריאת התורה.

עם זאת, באשר לאופי הדרשות וסוג הלימוד שראוי לעסוק בהם בשבת, נחלקו הדעות. מצאנו דיונים והלכות האוסרים ברמות שונות של איסורים על לימוד העיון בשבת, מפני שמייגע עצמו מונע מעונג שבת.

שאלת לימוד התורה ביום שבת, עד כמה מצווה איש מישראל להתעסק בתורה ושלא תהיה סתירה למה שאמר הכתוב "וקראת לשבת עונג" (יש' נח יג), עולה כבר מדברים שאמר רבה בגמרא פסחים סח ע"ב. בעוד לגבי יום טוב, בנוגע לשאלה מה מצווה איש בישראל לעסוק בו, פליגי בה רבי אליעזר ורבי יהושע. רבי אליעזר סבר או כולו לכם, פירוש לאכול ולשתות ולשמוח כל היום, או כולו לה', פירוש ללמוד ולשנות תורה כל היום. רשאי כל אחד, על פי זה, לבחור אחת משתי האפשרויות. ורבי יהושע סבר חלקהו, חציו לה' וחציו לכם, כלומר חציו של היום לבית המדרש וחציו לאכילה ושתייה. לעומת המחלוקת לגבי יום טוב, חידש רבה ואמר שלגבי שבת כולי עלמא מודים (אפילו רבי אליעזר) דבעינן נמי לכם, שהלוא כתוב וקראת לשבת עונג, זה אכילה ושתייה והנאת הגוף.

נפתלי טוקר

הטור הביא סוגיה זו מגמרא פסחים (או"ח, סימן רמב), וכתב שם הבי"ח שהטור הביא כאן דברי רבה, כדי שלא יאמרו הלומדים טוב לנו ללמוד תורה בשבת כל היום ולא למשוך גופנו בתענוגים כי בזה נרויח שלא נפזר ממונו וגם נרויח לחדש בתורה, על כן הביא המחלוקת בעניין ימים טובים, ואמר שבשבת כולי עלמא מודים דבעין נמי לכם. ומפרש רש"י בפסחים שם, שישמחו ביום השבת במאכל ובמשתה להראות שנוח ומקובל יום זה לישראל שניתנה בו תורה. ומעיר עוד רבנו חננאל, שאין לישיב ביום כולו ולקרות בתורה ולבטל שמחת שבת, דכתיב וקראת לשבת עונג. הוסיף ב'עולת השבת' ואמר שדברי רבה בפסחים הם אפילו אליבא דרבי יהושע. רצה לומר שמודה רבי יהושע שבשבת לא יחלקהו כדוגמת יום טוב, חציו לה' וחציו לכם, אלא בשבת צריך רובו לכם ולא חציו. וכתב שבשבת אם רוצה לעשות הכול לכם, עושה, ובלבד שלא יבטל זמן התפילה. כך פורשו דברי 'עולת השבת' במחצית השקל, ובי'לבוש שרד' (או"ח, רמב, ס"ק א), והביאו ימגן אברהם, שם, וחולק עליו.

ויקהל משה וטרחת הדרשות

דין תלמוד תורה בשבת ניתן למצוא לו בעצם אסמכתא במדרש שאותו מביא 'שבלי הלקט':¹ "ויקהל משה... וביום השביעי יהיה לכם קדש" (שמי' לה א-ב). רבותינו בעלי אגדה אומרים שמתחילת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה 'ויקהל' אלא זאת בלבד, אמר הקב"ה עשה לך קהילות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהילות בכל שבת ושבת ולכנוס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר, כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בניי. מכאן אמרו, משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין בענייניו של יום, הלכות החג בחג והלכות שבת בשבת. ובפירוש 'אור החיים' כאן לפסוק א נאמר שעל פי המדרש, שאמר הקב"ה למשה הקהל קהילות ודרוש ברבים כדי שילמדו לדורות הבאים להיקהל בכל שבת וכו', יתבאר הכתוב אל נכון: "ויקהל משה... ויאמר אליהם אלה הדברים", אמור על פי זה, הקהלת העדה ודרשת התורה ציווה ה' לעשות אותם.

עוד מביא 'שבלי הלקט' שם בשם תנחומא: "ויקהל משה", אמר להן הקב"ה

¹ שבת, סימן צו, בשם תנחומא, ואין זה נמצא בתנחומא שלפנינו. ומובא בילקוט שמעוני ראש פרשת ויקהל, מתוך מדרש 'אבכיר'. וכאן אצלנו על פי 'תורה שלמה', שמות לה, אות ה.

לישראל אם אתם נקהלים בכל שבת ושבת לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין בתורה ובנביאים מעלה אני עליכם כאילו המלכתם אותי בעולמי, שכן ישעיה הנביא מפרש (מג יב) "אתם עדיי נאם ה' ואני אל", אתם מעידין עליי שאני אלוה בעולם.

מדרשים אלה, המייחסים את הקהלת העדה ביום השבת ודרשת התורה למצווה שאותה עשה משה לעיני ישראל כדי שילמדו לעשות כמוהו בדורות הבאים, מובאים ב'בית יוסף' לטור (או"ח, שבת, רצ). והוא מוסיף, שמכאן סמכו בכל תפוצות ישראל להתקבץ בבתי כנסיות לקרוא מקרא ולדרוש בדברי אגדה אחר סעודת שחרית. הלכה זו נשנית בשו"ע (או"ח, סימן רצ, ס"ק ב): "אחר סעודת שחרית קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה".

ראוי לשים לב שרבי יוסף קארו בשני המקורות (בבית יוסף על הטור או"ח, רצ; ובשו"ע, שם) מגדיר את כתבי הקודש שיש ללמוד בשבת: מקרא ודברי אגדה. קרוב להניח שמצוות עונג שבת עומדת ביסוד ניסוחיו. נתכוון לקבוע סוג לימוד שהוא עונג לכלל המוני העם, שאין בלימוד הסוגיא ובהבנתו טרחה וצורך בעיון עמוק. רבי יוסף קארו מציין גם את הזמן שלאחר סעודת שחרית כזמן שקובעים בו מדרש אגדה. כנראה דייק בזמן הזה דווקא, כדי למנוע מדרשנים מלדרוש בין קריאת התורה למוסף, ולהסב באופן זה צער לציבור המתפללים ולבני ביתם, שיש בו איסור מטעם עונג שבת.

הרחיב בענין זה מוהר"ר יוזפא נירלינג (יוסף אומץ, סימן תרכה). על פי המסופר אצלו ניתן ללמוד כי לבעל שולחן ערוך היו סיבות לחשוש מפני דרשנים שהאריכו בדרשות בשעת התפילה והסבו צער עיוני לציבור. ואלו דבריו: "בעיני לאו שפיר עבדי במנהג חדשים מקרוב באו לקבוע זמן דרשה בשבת אחר תפילת יוצר, כי יש חולים וזקנים, ועוברות ומיניקות שיש להם צער גדול בעיניו זה ואם מתענין על ידי כן עד אחר שש שעות איכא גם כן איסורא (ראה שו"ע, או"ח, סימן רפח).

לעומת זה, מדברי רש"י, (ברכות כח ע"ב) משתמע לכאורה ההפך. רב יוסף, ראש הישיבה בפומבדיתא, היה דורש בשבת קודם תפילת המוספין, ולאחר הדרשה היו הולכים לבית הכנסת ומתפללים תפילת המוספין. מסתבר, על פי המסופר שם, כי אמנם רב אויא נחלש ולא בא לדרשת השבת של רב יוסף. הניסיון להפיס דעתו של ר' יוסף הנעלב לא עלה יפה. הלה הציע לר' אויא לטעום לפני תפילת המוספין כדי שיוכל לבוא לדרשתו. המעשה בדרשת רב יוסף הובא בגמרא כדי להסיק ממנו שמוותר לאחר את תפילת המוסף. מכל מקום הסיפור מלמד על אי נחת מקביעת דרשת טרם סעודת שחרית.

עונג שבת היה גם הסיבה לטור (או"ח רצ), לומר כי קביעת המדרש תהיה אחרי שנת הצהריים, מפני שאם רגיל בשנת הצהריים אל יבטלה כי עונג היא לו. מובא גם אצל הרמ"א, שם, בשם הטור.

במדרש הגדול, בראש פרשת ויקהל, מובאים המדרשים בסגנון אחר. שם מוסיף ומספר כיצד בא מנהג לימוד התורה בשבת, שנקבע בפועל בידי משה רבנו, לידי ביטוי ממשי בהמשך הדורות: "וכן היה דוד מלך ישראל עושה, מקהיל קהילות בשבת ויושב ודורש, וכן הוא אומר 'בשרתי צדק בקהל רבי' (תהי' מ' ז), מגיד שהיה דוד הצדיק מעמיד את הבימה בבית המדרש ויושב ודורש לישראל בשורות טובות ונחמות, הלכות הפסח בפסח, והלכות החג בחג" וכו' (מובא בהרוקח הגדול, שבת, סימן נה).

לענין זה ראוי להביא גם מה שפסק הטור (או"ח, סימן רצ), שבשבת אחרי שנת הצהריים, קובעים מדרש: "אמרה תורה לפני הקב"ה, רבונו של עולם כשיכנסו ישראל לארץ, זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו, ואני מה תהא עלי? אמר לה יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו, שהם בטלים ממלאכתם ויכולין לעסוק בך, על כן צריך שיקבעו מדרש להודיע לעם את חוקי האלהים ואת תורותיהם".

מדרש יפה זה, שרבים מצטטים אותו מן הטור, לא מצאנו את מקורו. מתוכו נשמע קול התורה המתלוננת והדואגת לשלומה ולגורלה בעתיד, כשייכנסו ישראל לארץ. עם זאת, מפני אותה סיבה, יכולה הייתה גם השבת לדאוג ולהתלונן שמא מעמדה המקודש כיום של שבתה יישכח בתקופת ההתנחלות ויחללה, בכך שזה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו. אופיו של המדרש הזה מצביע על זיקתו למדרשים אותם הבאנו לעיל. התורה, מעמדה בתוך עם ישראל והעתים שיש לקבוע אותם לשם לימודה, הם העומדים במרכז העניין. ודוק, התורה אינה דואגת לאפשרות שכחונה עכשיו, בתקופת המדבר. ניתן להסביר זאת בכך שמאחר שבני ישראל פנויים במדבר מעמל העבודה ואינם טרודים בעסקי נחלתם, ובכך שמשך רבנו קבע להקהילם בכל שבת וללמדם תורה. מעין זה מצאנו במכילתא (בשלח יג ז, כי קרוב הוא): "אמר המקום, אם אני מכניס את ישראל לארץ עכשיו, מיד הם מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו והן בטלים מן התורה, אלא הרי אני מקיפן במדבר ארבעים שנה, כדי שיהיו אוכלין מן ושותין מי הבאר, והתורה נבללת בגופן". דאגת התורה הופנתה אפוא לעתיד לבוא, לתקופת ההתנחלות, שלצד מה שיהיו אז בני ישראל טרודים בכרמיהם ובחרישת שדותיהם, אפשר שמנהג הקהלת הקהילות ביום השבת ולימוד התורה, שאותו הנהיג משה רבנו, יידחק ויישכח גם מפני הסתלקותו של משה רבנו מהנהגת העם ומותו המוקדם עוד בטרם הספיק להנהיג מנהגים ולקבוע

הלכות בתוככי ארץ ישראל. השבת אינה דואגת ומתלוננת באופן דומה מאחר שקביעתה כיום מנוחה וקדושה לא היה מנהג שהנהיג משה, אלא דיבר מפורש ומעוגן בעשרת הידברות. תשובת הקב"ה לדאגת התורה, על פי המדרש, נתנה אפוא תוקף אמיץ לזיווג בין השבת לתורה, משמע מתן חותם אלוקי למנהג להקהיל בשבת קהילות ולדרוש בתורה.

המדרשים על הנוסח הזה משקפים את הדאגה עתיקת היומין למעמדה של התורה כתורת חיים שצריכה להיות מודעת, נלמדת ומשפיעה בקרב תפוצות ישראל. הרעיון לקבוע עתים לתורה מיוחס במדרשים למשה רבנו, שלצד נתינתו את תורת ה' לישראל, קבע על פי ה' את השבת כיום מנוחה שראוי לקבוע בו עתים לתורה ללמוד אותה ולדורשה. כל זה מצטרף לתקנות ומנהגים נוספים שייחסום חכמים למשה רבנו. כך נאמר במפורש בירושלמי (מגילה ד א), שמשם התקין לישראל שיהו קוראים בתורה בשבתות ובימים טובים, שנאמר "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל", וכן במסכת סופרים (י א). בהסתמך על בבא קמא פב, ע"א ייחס הרמב"ם בהלכות תפילה (י א) למשה רבנו את התקנה שיהו ישראל קורין בתורה ברבים בשבת. והב"ח לאורח חיים, סימן תרפה, מתרץ את תמיהותיו מתוך שהוא עושה בעניין זה הבחנה, שמשם תיקן במדבר לקרוא בתורה בשבתות, אלא שלא היה סדר מיוחד לכל קריאה, מלבד פרשת זכור, ובא עזרא ותיקן הסדר לכל הקריאות.

סלע המחלוקת

יש להפנות את תשומת הלב לעובדה כי השאלה של אופי כתובי הקודש או הפן משבעים הפנים של התורה שראוי לעסוק בהם ביום השבת, מתוארים במדרשים למיניהם בניסוחים שונים, ושאלה זו אכן הייתה סלע המחלוקת בין המפרשים ובתולדות המנהגים. לצד הקביעה של המדרשים שיש לדרוש הלכות שבת, להורות דברי תורה של איסור והיתר, להודיע לעם את חוקי האלוקים ואת תורותיו, נאמר בניסוחים אחרים שיש שבעלי אגדה אומרים, לדרוש בתורה ולקרות בתורה ובנביאים, לקרוא מקרא בדברי אגדה, ושוב, לקבוע מדרש, לקרות מנביאים ולדרוש בדברי אגדה.

אכן הבית יוסף (או"ח סימן רצ) מקשר בין המדרשים לבין המנהג בכל תפוצות ישראל לקרוא בשבת מקרא ולדרוש אגדה. ובלשונו: "ומכאן שמכו בכל תפוצות ישראל להתקבץ בבתי כנסיות לקרוא מקרא ולדרוש בדברי אגדה אחר סעודת שחרית". וכך גם פסק שו"ע (או"ח, סימן רצ, סימן קטן ב): "אחר סעודת

שחרית קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה".
 דיוקי הניסוחים, שעליהם חוזר רבי יוסף קארו בשני המקורות, ניתנים להתפרש כמבקשים אמנם להגדיר את סוג כתובי הקודש שיש ללמוד אותם ולדרושם בשבת: מקרא, נביאים ודברי אגדה. מעין הדברים האלה אומר הרוקח הגדול (שבת, סימן נו). לכאורה מתייחסים דבריו לפרק הזמן שבין מנחה למערב, אולם ניסוחיו הם כלליים: "שנהגו לפרש מקרא בשבתות ואגדות כהתחלת אלו תיבות ב ש ב ת: 'ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי, לומר בשבת ישעשע עצמו באגדות וטעמים. ומביא מן המדרש מה שאמר ר' ישמעאל על הפסוק במשלי יד כח, 'ברוב עם הדרת מלך', בשעה שהן נאספים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ושומעין האגדה מפי חכם ואחר עונים יהא שמיה הגדול מבורך, באותה שעה הקב"ה משמח ומתעלה בעולמו ואומר למלאכי השרת בואו וראו עם שיצרתי לי ומלבושי הדר ברוב עם הדרת מלך (ילקוט שמעוני, משלי, יד, סימן תתקנא).

טעם נוסף

הרוקח הגדול מוסיף אפוא טעם למנהג של ישראל ללמוד בשבת אגדות דווקא: תיאורו את האגדות כדברי תנחומים שיש בהם לשעשע את לב שומעיהם. יש להניח שכונתו הייתה לסיפוריות המאפיינת את האגדות, לעניין המרתק שבהן ולמשלי החכמה המשעשעים את נפש האדם מן היישוב, ועל כן נוחה האגדה להיות נשמעת ונלמדת ולהסב הנאה רוחנית להמוני ישראל המתקבצים בשבת בבתי מדרשות. באופן זה באה לידי ביטוי מצוות עונג שבת. משתמעת מן הדברים הערכה שלימוד כתובי קודש עיוניים, שדורשים שקלא וטריא ומחשבה מאומצת הוא בבחינת עמל רוחני, ועל כן אינן עולים בקנה אחד עם המצווה לענג את השבת. הרוקח מצא סימוכין לפסיקתו בדברי הגמרא במסכת נדרים לו ע"א-ע"ב, שאין מתחילים ללמוד תינוקות בשבת [בדבר שלא למדו מעולם] מפני עונג שבת, כי אם יהיו עסוקים להקרותם וללמדם בדבר חדש, ייזקקו לעיון מרובה, יהיו טרודים ולא יהיו פנויים למצוות עונג שבת. אבל שונים וחוזרים בדבר שלמדוהו כבר פעם ראשונה, ועכשיו בשבת מותר לחזור ולשנות זאת פעם שנייה, שהרי הואיל וכבר למדו זאת לא יהיו טרודים ביותר. בתקופה יותר מאוחרת פירש גם רבי חייא פונטרימולי בספרו 'צפחית בדבש', סימן כג, את דברי השולחן ערוך (וכן את דברי הטור והלבוש) בדרך זו, שהקביעה שאחר סעודת שחרית קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה, היינו

הפולמוס והמחלוקות בסוגיית לימוד תורה בעיון ביום שבת

דווקא מדרש ואגדה, לאפוקי לימוד שצריך עיון עמוק שאסור.

הטור (או"ח, סימן רצ), לעומת זאת, נוקט עמדת ביניים, ואינו מגדיר החלטית את סוג כתובי הקודש שיש לקרות בהם בשבת. תחילה אמר סתם שקובעים מדרש, ואחר כך, אחרי שהביא את המדרש בענין התורה שדאגה למעמדה וחששה שמא ישכחיה עם ההתנחלות בא"י, הוסיף וקבע: "על כן צריך שיקבעו מדרש להודיע לעם את חוקי האלהים ואת תורותיו". הניסוח אינו חד משמעי, ואפשר לפרש שסוג הלימוד אותו קובע יהיה מדרש ואגדה, אלא שללימוד מן הסוג הזה צריך להיות בפי הדרשן כאמצעי למשוך את לב השומעים, ובאמת לכוון וללמד מתוכם את חוקי האלוקים. בדרך ההבנה הזו מפרש הב"ח את דברי הטור: "נראה דדעת רבינו לבאר דקביעות מדרש אינו לדרוש באגדה, אלא לדרוש דינין והלכות". פירוש זה של דברי הטור נשמע כקביעה מקובלת על הב"ח עצמו, ובהמשך דבריו הוא יוצא חוצץ נגד מה שנתפשט מקרוב לדרוש כל הדרשות באגדות ולא בדינים והלכות. דבריו כנגד מנהג זה חריפים במיוחד, ולדעתו זה נגד תורתנו, "דעיקר הדרשה צריך שתהיה ללמד את חוקי אלהים ואת תורותיו, להורות הלכות שבת והאסור והמותרי". לצד מה שמסתמך הב"ח על המדרש המובא בילקוט בראש פרשת ויקהל, שאמר הקב"ה למשה, עשה לך קהילות גדולות ודרוש לפנים ברבים הלכות שבת וכו' להורות לישראל איסור והיתר וכו', הוא מבקש להסתייע במה שמספרת הגמרא במסכת סוטה מ ע"א על מאורע שהיו מעורבים בו רבי אבהו ורבי חייה בר אבא, והב"ח מפרש את העניין בדוחק באופן שיהיה בו סיוע ואסמכתא לדבריו.

המעשה ברבי אבהו ורבי חייה

הגמרא מספרת שפעם אחת נזדמנו ר' אבהו ור' חייה בר אבא למקום אחד. ר' אבהו דרש באגדה ור' חייה בר אבא בהלכה. הניחו הכול את ר' חייה בר אבא והלכו לשמוע את דרשת ר' אבהו. חלשה דעתו של ר' חייה בר אבא. אמר לו ר' אבהו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? לשני בני אדם, אחד מוכר אבנים טובות ואחד מוכר מיני סדקית, על מי קופצים? לא על זה שמוכר מיני סדקית? [רש"י: בתמיהה, מתוך שדמיהן קלים יש להם קונים הרבה, ולהפיס דעתו היה אומר כן] פירוש עץ יוסף לעין יעקב: "דליכא למימר על צד האמת שבדברי אגדה כסדקית דמי, דהא באמת מעלת ההגדה היא גדולה", וכמה שהשתדל ר' אבהו לפייס את ר' חייה בר אבא ולכבדו, לא נחה דעתו של ר' חייה.

מדוע לא נתפייסה דעתו של ר' חייא?

ניתן להניח שהרגיש שלא היה נואם מושך לבבות, וכן שעיקר גדולתו הייתה בהלכה, ותחום זה של לימוד לא משך את לב השומעים כדוגמת הגדה. הלך רוחו צריך להתפרש על פי זה כתגובה טבעית של אדם נעלב. עם זאת יש מקום להרהר ולשאל האם הגמרא אכן התכוונה לספר על חולשות אנושיות של אמורא גדול וחשוב ולהצביע על העובדה שהיה רגיש לזלזול בכבודו. האמנם הרגיש עצמו ר' חייא כל כך נעלב עד שלא נתפייסה דעתו חרף השתדלותו החוזרת ונשנית של ר' אבהו לרצותו?

פירושו של הבי"ח את המעשה

תמיהות אלו הדריכו, כנראה, את הבי"ח (שם, סימן רצ) למצוא הסבר רציני ומעמיק יותר לתגובתו של ר' חייא ולהעניק לה משמעות הלכתית. גם אם הגמרא אינה מציינת באיזה יום מימות השבוע דרשו שני האמוראים את דרשתם, מניח הבי"ח שמאורע חשוב ובעל רושם מעין זה, ששני אמוראים חשובים דורשים כל אחד בפני עצמו דרשה באותו מקום ובאותו פרק זמן בשני בתי מדרש שונים - מאורע ציבורי וחגיגי מעין זה מדרך הטבע קרה ביום השבת. מפרש אפוא הבי"ח, שאי נכונותו של ר' חייא להתפייס היה מפני שלדעתו עשה ר' אבהו שלא כתיקון משה רבנו לדרוש דינים והלכות, ובדורשו בהגדה נהג שלא כהוגן. על דרך הפירוש הזה מוצא הבי"ח בתגובתו של ר' חייא אסמכתא נוספת למה שהקדים לקבוע שאין לדרוש בשבת בדברי אגדה, אלא לדרוש דינים והלכות.

פירושו של הבי"ח לתגובת ר' חייא נשמע בכל אופן דחוק. קודם כול יש לתמוה מדוע לא ניכרת מדברי ר' אבהו עצמו, ולאחר מכן ממועשיו, התייחסות אל שאלה הלכתית. בדבריו לא חלק על דעתו של ר' חייא הטוען כנגדו שיש לדרוש בשבת דינים והלכות, ולא התנצל על שדרש בשבת בדברי אגדה, אלא כל שאמר ר' אבהו והמשיל, וכל מה שכיבד את ר' חייא הרבה אחר כך, היה מכוון להפיס דעתו.

פירושו של רש"י את העניין, ופירושו של יע"ז יוסף ביעין יעקבי אינם תומכים בפירושו של הבי"ח.

עינינו הרואות שהקלה בכבוד דורשי דרשות מנשואי העם ורבניו, קנאת חכמים שהצריכה פיוסים ועשיית שלום בתיווך צד שלישי, אינן פרשות פסולות שהגמרא סייגה עצמה מלספר עליהן. את רבן גמליאל הדיחו מנשיאותו בשביל

כבודו של ר' יהושע, והעמידו במקומו את ר' אלעזר בן עזריה. אחר כך כשפייס רבן גמליאל את רבי יהושע, החזירוהו לכהונתו. אולם נתעוררה שאלה מה לעשות בר' אלעזר בן עזריה, שהלוא עלבון לו אם יורידוהו מדרגת נשיא לדרגת חכם - שהרי מעלין בקודש ואין מורידין. וכן, אם יעשו פשרה וידרוש חכם זה שבת אחת וזה שבת אחת, יבואו לקנא זה בזה. החליטו שרבן גמליאל ידרוש כנשיא שלוש שבתות, ורבי אלעזר בן עזריה ידרוש כראש ישיבה שבת אחת (ברכות כח ע"א). ובברכות כח ע"ב מסופר על עלבונו של רב יוסף שרב אויא לא בא לדרשת השבת שלו, ואביי ניסה אחרי זה לפייס ולהניח דעתו. לפנינו גדולי תורה ונשואי עם שהגמרא מצאה לכונן לספר על חולשות אנושיות שלהם, ולא נמנעה מלגלות מקרים של קנאת דרשנים, עלבונות ומעשה פיוסים.

הבי"ח מרכז בכל אופן את תוכחתו הנחרצת נגד דרישת דברי אגדה בשבת. בסוף דבריו מסכים שמותר למשוך את לב השומעים באגדה המדריכה ליראת השם כדי למנעם מחטוא וכדי להביאם לתשובה. אגב כך מסיים בביקורת נוקבת נגד הדרשנים שכל מעשה הדרשה שלהם הוא להראות שהם חכמים ויודעים לדרוש פסוק או מאמר בכמה פנים. לצד תוכחתו המופנית אל תופעות פסולות הקשורות בעולם הדרשנים, מה שמושך לא אחת את יצר הדרשן לעשות את דרשתו קרדום לשבח בו את עצמו ולהגדיל את מעלתו כדרשן ממציא ומחדש חידושים, מתכוון הבי"ח בהערותיו לחדד את ההוראה שקביעת מדרש בשבת עניינה להורות לעם את חוקי האלוהים, ולא לשם פלפול וחידושים מופלאים.

הדגשותיו החוזרות של הבי"ח שאין לדרוש באגדה, אלא לדרוש דינים והלכות, מלבד שהן באות לבאר את דברי הטור ולבאר את כוונותיו מפני שלא נתן להן ביטוי מפורש, דומה שהן באות לחלוק על רבי יוסף קארו שציין בשני המקורות, בבית יוסף ובשולחן ערוך את המדרש המובא בילקוט שמעוני בראש פרשת ויקהל כאסמכתא למה שנוהגים בכל תפוצות ישראל להתקבץ בבתי כנסיות ולקרוא מקרא ולדרוש בדברי אגדה. בד בבד חולק הבי"ח על דברי הרוקח המציין במפורש את סוג כתובי הקודש שיש לקרוא בהם בשבת, ובעיקר את מטרת הלימוד בהם. אלו האגדות שהתנחומים המשוקעים בהן ישעשעו את נפש הקורא ובאופן זה יקיים כל אדם את מצוות עונג שבת. עונג שבת דורש אפוא שעשועי אגדות ותנחומים, ולא לימוד עיוני של הלכות איסור והיתר.

דעתו של הבי"ח שנתכוונה לבאר את דברי הטור, קרובה אל דברי מגן אברהם, שנתכוון אף הוא לבאר את דברי השולחן ערוך, ונמצא, לדעתי, חולק עליו. באו"ח (סימן רצ, ס"ק ב) פוסק השולחן ערוך, שאחר סעודת שחרית

קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה. 'מגן אברהם' מעיר בסגנון הבי"ח וברמזי תוכחותיו כנגד הדרשנים, שצריך לומר שהדרשה תהא להורות לעם את חוקי האלקים ואת תורותיו ולהכניס יראת שמים בלב השומעים ולא כמו שנוהגים עכשיו. על פי הפירוש המובא ב'אשל אברהם' (מהדורה שנייה, סימן רצ), מתכוון המגן אברהם, שלא כמו שנוהגים דרשנים לפלפל חידושים. מעין זה אצל מוהר"ר יוזפא נירלינג (יוסף אומץ, סימן תרכה), שדברי המגן אברהם והבי"ח משולבים אצלו מתוך שהוא מסכים שיש לדרוש הלכות שבת בשבת כדי לידע את העם בדיני שבת. הוא מציין בעניין הדרשנים הדורשים שלא כהוגן: "אבל האידנא הדרשנים מאריכין בדרוש ומתמצים גמרות מה שלא בא בעניני שבת, אלא להראות את חריפותם ובקיאותם ומאריכין מאד מאד כמה פעמים עד יותר חצות זמן רב, זהו ודאי איסור גמור". כך פסק גם 'משנה ברורה', מתוך שהוא משלב בפסיקתו את דברי הבי"ח ואת דברי המגן אברהם. מקור דבריהם של הבי"ח והמגן אברהם הוא בפירוש רש"י למשנה (שבת קטו ע"א, ד"ה 'בין שאין קורין בהן'): "ובשבת היו דורשין דרשה לבעלי בתים שעסוקין במלאכה כל ימות החול, ובתוך הדרשה היו מורין להן הלכות איסור והיתר".

עם זאת, יש לדייק ולומר כי גם הקביעה שיש לדרוש הלכות שבת בשבת ולהורות לעם דיני איסור והיתר, אין בה דעה כאילו ראוי בשבת לעסוק בלימוד עיוני מעמיק המצריך מאמץ רוחני. הוראת דינים והלכות, אף שאיננה כשעשוע אגדתי, היא עדיין לימוד נוח להישמע ולהיקלט ואינה דורשת מן הציבור מאמץ מחשבתי ועמל רוחני. לדואגים במיוחד למצוות עונג שבת, מתוך שהם מפרשים אותה כעונג שאסור לו להיות מופרע ומוטרד אפילו מעמל רוחני, יהיה להם במה להתגדר לנוכח ההיתר והמנהג להורות בשבת דינים והלכות. דומה שגם באותן קביעות שלפיהן יש להורות בשבת איסור והיתר, נשמעת בין השיטין אי שביעות רצון והתנגדות לדרשנים ולדרשות העוסקות בפלפולים ובתירוצי גמרות הדרשות בקיאות וחריפות. אכן, דעת הבי"ח, מתבארת בידי רבי חייא פונטרימולי, בספרו 'צפיחית בדבש', (סימן כג), כמכוונת להלכה פסוקה שאינה מצריכה עיון מעמיק.

אמירות מפורשות בעניין איסור העיון בהעמקה ביום השבת מביא יעביץ (יעקב עמדן בסידורו בית יעקב, אחרי מסכת שבת, במדרש לפירושים). ואלו דברי אזהרתנו את לומדי התורה: "אך אל יטריח את עצמו בעיון עמוק, ואין צריך לומר שלא יטריד עצמו בלימוד בגמרא בעומק". הוא קובע שזה נחשב

חילול שבת ושצריך להבדיל את השבת שלא יעסקו בה בלימוד תורה ביגיעה כדרך שעוסקים בחול, שאפילו הלימוד בה צריך להיות תענוג, "ולא יהא כמשא כבד ועבודה קשה". הוא חזר על איסור הלימוד הקשה בפרק מוסף השבת, ביאור לקידושא רבא, ושם פירש את "זכור את יום השבת לקדשו", שבא לבאר כאן שבימי החול תעסוק במשא ומתן בדיני התורה בעיון ובפלפול, לאפוקי שבת שלא תעסוק גם בעבודת התורה.

החיד"א (מחזיק ברכה, סימן רצ, ס"ק ד, ה, ו) משיג על יעב"ץ. לצד מה שהביא מן הזהר ומספרים אחרים שתלמידי חכמים מוזהרים לעסוק בתורה בשבת ולחדש חידושים, ואם אינו יודע לחדש מעצמו, ילמד איזה דברים שלא למדס עד הנה, מביא החיד"א את דברי יעב"ץ ומעיר: "ועם האזון הסליחה". בהתנגדותו לדברי יעב"ץ מסתמך החיד"א בעיקר על מנהגם של גדולי הדור במקומות של תורה לקבוע ישיבה בשבת ולפלפל בעומק הדין. כך נהגו בקושטא, בירושלים ועוד.² והנה בסוף דבריו הוא מסייג ומתקרב במידת מה לדעת יעב"ץ: "ואולם אם התלמיד חכם ביום שבת אינו רוצה לטרוח בעיון, ולומד מידי דרשא או גירסא וכיוצא שפיר דמי". הרב עובדיה יוסף (יביע אומר, ח"ב, או"ח, סימן יח), אף שהוא חולק על דעתו של יעב"ץ וקבע כדעת אחרונים שלעולם העיון אין בו סרך איסור, וכל שכן דלא הוי חילול שבת ח"ו, נקט קו האמצע: "ואולם יותר נכון לקבוע גם כן זמן למדרש וספרי אגדה וכיו"ב, ומפנה אל החיד"א.

דעותיהם של החולקים על יעב"ץ משקפות היסוס ברמות שונות של הדגשה לגבי מעמדו של לימוד העיון והפלפול בהעמקה ביום השבת. הם אינם מצהירים על סוג זה של לימוד כיעד לימודי מועדף ליום השבת, ואינם יוצאים לתמוך בו כלימוד רצוי ביום השבת בכל תנאי או לכל שכבות העם. בסופו של דבר מועלית הדעה כי לעניין לימוד בעיון ובפלפול יש להותיר את ההכרעה והברירה בידו של ת"ח. ובלשון יביע אומר (ח"ב, סימן יח): "אם מוצא הת"ח נחת רוח מזה, לחדש ולפלפל כדי ה' הטובה עליו, יש לומר דשפיר דמי". ובדבריו של הרב וולדנברג (ציץ אליעזר, ח"ז, סימן כג): "דמשום חידוש שמתחדש לת"ח בדרך לימודם, מותר להם בליל שבת לנדד משום כך שינה מעיניהם, והיינו מפני שזהו התענוג וההנאה שלהם בליל תענוג זה". לפי זה לימוד בעיון ובפלפול בעומק ביום השבת נתון לשיפוטו של התלמיד חכם ולדרך חיוויו את הלימוד הזה. אם עונג הוא לו

² ועיין יעקב חיים סופר, כף החיים, שבת, סימן רצ, ס"ק טו; הרב עובדיה יוסף, יביע אומר, ח"ב, או"ח, סימן יח, ס"ק ג.

מותר.

הרב נ"נ לנדא (שו"ת כנף רננה, יו"ד, קונטרס מין כנף, סימן מד), יצא להצדיק את יעב"ץ וכתב:

אף על פי שדחו האחרונים דבריו מההלכה, מכל מקום יש להתבונן בטעמו, שאין זה משום שטרדת העיון מונעת מעונג שבת, שמניעת העונג אינו חילול. אבל טעמו שהעיון היא מלאכת חכמה לברור אוכל מפסולת. כלומר, לברור פירוש נכון וסברה נכונה, ממכלול אפשרויות של פירושים הוא מלאכת בורר, בסוד המקובלים. והגם שאין זה הלכה, עכ"פ אין זמן ליל שבת כליל חול דהאיכא נשמה יתירה, ע"כ. ובלימוד הטעם על הדרך הזה, אפשר יהיה לפלפל ולומר שמעשה הדרשן בשבת, הדורש במתינות ובשיקול דעת והמקדים למדוד ולשקול ועיוניו במשורה ובמשקל המחשבה, בטרם יוציא מפיו המלים הנכונות והראויות, הנה אף היא מלאכת בורר. והדברים נשמעים רחוקים.

הר"ר חייא פונטרימולי והפולמוס עקב פסיקתו

הר"ר חייא ב"ר בנימין פונטרימולי, בספרו 'צפיחית בדבש' (סימן כג), הולך בעקבי יעב"ץ ומציין דגשים נוספים לאיסור לימוד העיון והחקר המעמיק בשבת, מפני שמייגע את עצמו ומונע עונג שבת. בפסיקתו הסתמך על שו"ע (או"ח, רצ), הפוסק שקובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה מזה. דייק בעל צפיחית בדבש, שהותר לעסוק בשבת דווקא בדברי אגדה, להוציא הלכות עמוקות המצריכות עיון. הוא מביא סימוכין לדבריו מדברי (או"ח, רצ), שיש לדרוש דינים. בעל צפיחית בדבש מסביר שהב"ח מתכוון להלכה פסוקה וברורה שאינה מצריכה עיון עמוק, והאריך בשקלא וטריא לאסור העיון בשבת בהסתמך גם על יעב"ץ, ומביא סימוכין לדבריו גם מ המאירי (שבת קיח ע"ב).

בחיבורו מצטט המאירי תחילה מן הירושלמי (נתכוון כנראה לירושלמי, שבת טו, הלכה ג, אבל שם הנוסח שונה) שפירשו בה רבותיו ואמרו שהתלמיד מענג את השבת בתלמוד תורה ובעל הבית בשינה. אחרי הדברים האלה מתערב המאירי ואומר את דעתו שהיא ההפך משל רבותיו:

ואני אומר הפך הדברים, שהתלמיד ששונה כל ימי השבוע מקיים בשבת עונג שינה שלא יהא שכלו לואה יותר מדי [לשון אחרת: שלא ילאה שכלו], אבל בעל הבית שמתעסק כל ימות החול בעסקיו ראוי לו להתעסק מעט

הפולמוס והמחלוקות בסוגיית לימוד תורה בעיון ביום שבת

בשבת בתלמוד תורה דרך עונג.

אחרי זה מביא המאירי אסמכתא להפך הדברים שאמר מפסיקתא רבתי, פרשת עשרת הדברות, סוף פרשה תליתאה:

ר' יוחנן בשם ר' יוסה: לא ניתנה שבת אלא לתענוג. ר' חגאי בשם ר' שמואל: לא ניתנה השבת אלא לתלמוד תורה. ולא פליגין, מאן דאמר לתענוג אלו תלמידי חכמים שיגיעים בתורה כל ימי השבוע ובשבת מתענגים, מאן דאמר לתלמוד תורה, אלו הפועלים שעוסקים במלאכתן כל ימות השבוע ובשבת באים ומתענגים בתלמוד תורה.

עד כאן דברי המאירי שאותם מביא 'צפיחית בדבש'. בעל 'צפיחית בדבש' שואל: "אם לואה שכלו של תלמיד חכם על ידי העיון, מכל מקום מי פטרו מלימוד לגמרי ביום שבת, עד שפוסק לו המאירי שיתענג בשניה? והלוא היה למאירי לחיבו בלימוד אגדה וכל לימוד אחר שאין בו עיון עמוק כדי שיעור ליאות ויגיעת השכל?"

יש לומר בפשיטות, מפרש צפיחית בדבש, דאין הכי נמי. תלמיד חכם חייב ללמוד לימוד שאין בו עומק עיון. ומדוע אמר המאירי שיקיים בשבת עונג שניה דווקא, ולא אמר לימוד שאין בו עיון? יש לומר שהתלמיד חכם צריך לקיים בשבת מעשה שהוא עונג שבת לו. ולימוד אגדה וכיוצא בה אינו עונג לגבי תלמיד חכם שרצונו לפלפל, לעיין בעומק ולהשיג להבין דבר מתוך דבר וזהו עונג לו ושמחת לבו. מה שאין כן כשלומד בלי טורח. בלימוד הזה אינו מתענג. לכן אמר המאירי שתלמיד חכם שנאסר לו עיון עמוק מפני הטורח, אין בידו לקיים עונג שבת כי אם בשניה.

מעין הדברים שאמר המאירי מביא גם 'בית יוסף' (או"ח, סימן רפח). הנה דבריו:

גרסין בירושלמי ר' חגי אומר לא ניתנו שבתות וי"ט אלא לאכילה ושתיה. ר' ברכיה אומר לא ניתנו אלא לעסוק בהם דברי תורה. ובתנחומא [אין בתנחומא שלפנינו, ונמצא בפסיקתא רבתי שם] מפרש לא פליגין, מה דא"ר ברכיה לתלמוד תורה אלו הפועלים שהם עסוקים במלאכתם כל ימות השבוע ובשבת הם באים ומתעסקים בתלמוד תורה, ומה דא"ר חגי להתענג אלו תלמידי חכמים שהם יגיעים בתורה כל ימות השבוע ובשבת הם מתענגים.

הרמ"א (שו"ע, או"ח, סימן רצ), שב ומצטט את עיקר דברי הבית יוסף:

נפתלי טוקר

הגה ופועלים ובעלי בתים שאינם עוסקים בתורה כל ימי שבוע יעסקו יותר בתורה בשבת מתלמידי חכמים העוסקים בתורה כל ימי השבוע, ותלמידי חכמים ימשיכו בעונג אכילה ושתייה קצת שהרי מתענגים בלמודם כל ימי השבוע.

נוצר גם בפרי מגדים - אשל אברהם (או"ח, סימן רמב, ס"ק א), ונותן לו הטעם: "תלמידי חכמים עונג להם אכילה בשבת, מתענגים בהם יותר, ולשאר עמא עונג תלמוד תורה".

המכנה המשותף בכל הגירסאות הללו שקיימת בהן הסכמה שפועלים, שהם עסוקים במלאכתם כל ימות השבוע, יתעסקו בשבת בתלמוד תורה, ותלמידי חכמים יתענגו ביום השבת בעונג אכילה ושתייה בלכס', שהרי מתענגים בלימודם כל ימי השבוע. ובלשונו של המאירי: "שלא יהא שכלם לואה יותר מדי". הנקודה בדברי המאירי שיש לשים לב אליה היא שהלימוד בשבת צריך להיות דרך עונג, ואם יש בו יגיעת השכל יותר מדי, כדוגמת תלמיד ששונה כל ימי השבוע, מוטב שיקיים את עונג שבת בשניה. גם יש לשים לב שהמאירי לא מדגיש את איסור הלימוד בעיון ובעומק, כאילו רק לימוד מן הסוג הזה לואה את שכל האדם. הוא דיבר על לימוד סתם, מכל סוג שהוא, שכיוון שמרבים ומאריכים בו יש בלימוד הזה יגיעה וטורח. על כל פנים, בהסתמך על דברי המאירי, שאותם מצטט צפחית בדבש', הוא מגיע למסקנה שתלמיד חכם צריך לענג את השבת בשניה מן הטעם שהתעסקות בתורה בעיון עמוק לואה את שכלו ולא עונג הוא לו.

העונג העדיף

מן הדעות השונות עולה שקיימת מחלוקת לגבי תוכן העונג שיש להתענג בו ביום השבת, וההכרעה לצד זה או זה מותנית בנסיבות, בסוג האנשים ובמעמדם. העובדה שבנסיבות מסוימות קיימת עדיפות לעונג שבת של אכילה, שתייה ושניה על פני עונג שבת לתלמוד תורה, מלמדת כי בתנאים מסוימים מסכימים הכול שלימוד תורה, בוודאי כשהלימוד בעיון, הוא בבחינת טורח ויגיעה, על כן אין לעסוק בו, או לפחות אין להרבות בו, והסכימו שאיננו עונג.

ליצפחית בדבש' היה על מה לסמוך בהתייחסו לעיון ולעומק, כובד משקל רוחני, שיש בו כדי לייגע את שכל האדם ולהתיש את גופו. חוץ מדברי המאירי, "שלא יהא שכלו לואה יותר מדי", הנה מספרת הגמרא בברכות כח ע"א על ר' זירא שכאשר היה נחלש מרוב לימודו היה הולך ויושב על פתח בית ר' נתן בר

הפולמוס והמחלוקות בסוגיית לימוד תורה בעיון ביום שבת

טובי. משמע מכאן שלימוד מחליש את האדם. וכן משמע מפסחים ג ע"ב שסוגיות הלכתיות מייגעות את האדם כגדי עייף, פירוש: כגדי שמנגח עם חבריו ועומד עייף, כך כשהיו נושאים ונותנים במלחמתה של תורה עומדים עייפים. ואם כן אין ראוי להטריח עצמו בעיון ובפלפול ביום שבת. לחולקים על דעתו של בעל 'צפחית בדבשי' יש גם כן על מה לסמוך בהתירם ללמוד בעיון בעומק בשבת.

'פתח הדברי' (ח"ג, סימן רצ, ס"ק ה), שיצא לסייע לאביו בעל 'צפחית בדבשי' באיסור לימוד בעיון, הביא מדברי בר פלוגתא שלהם, בית עובד בכתב יד, שהשיג על 'צפחית בדבשי' וגרס שלימוד בעיון מותר בשבת, ונסתייע מדברי הר"ן על הרי"ף (כתובות סב). שם הוא מקשה למה לא נזכר במשנתנו שעות תלמידי חכמים היא אחת בשבת ומתריך:

שאין לתלמידי חכמים עונה קבועה וכו', דעונת תלמידי חכמים הדורים בעירם גם כן משתנים כפי מה שהם צריכין לנדד שינה מעיניהם בענין לימודם ולטרוח בו, והדבר ידוע שאין כל הזמנים שוים להם בכך, וזה שאמרו בגמרא שעונתם אחת היינו כשאין מתחדש להם בלימודם דבר. ולפי שידוע שאין זה מצוי להם תמיד לא נשנית עונה שלהם במשנתנו.

עכ"ל. אם כן הרי מוכח מדברי הר"ן שרגילות הייתה לתלמידי חכמים לטרוח בליל שבת בענין לימודם ומותר להם ללמוד בעיון ואפילו לנדד שינה מעיניהם לכך.

דברי הר"ן בענין הזה מצוטטים הרבה אצל הפוסקים בימינו כהוכחה להתיר לנדד שינה בליל שבת בשביל צורך העיון והפלפול בליל שבת וביום השבת.³

'צפחית בדבשי' מפרש את דברי הר"ן בשני אופנים: (א) מה שאמר הר"ן שעונת תלמידי חכמים משתנית כפי מה שהם צריכין לנדד שינה מעיניהם בענין לימודם ולטרוח בו, לא אמר מפני שטורחים ללמוד בליל שבת, אלא נתכוון בימות החול. היינו, לפעמים יכבד על תלמידי חכמים טורח עיונם בימות החול יותר מן השיעור, וכשטורחין יותר מהרגילות בעיון של אותו שבוע בחול, יש להקל ולהרחיק גבול עונתם, שעל פי המקובל הוא בליל שבת. וזאת מפני שגופם עייף מכוח טורח העיון שעיינו בימי החול ונדדו שינה מעיניהם בלילי השבוע. (ב)

³ כך יביע אומר, או"ח, סימן יח; ציץ אליעזר, ח"ו, סימן כג, ענף ב; יסודי ישרון, שבת, בפרק 'אם יש לאסור לימוד תורה בעיון בשבת'.

התירוץ השני נזכר גם ב'פתח הדביר', בהגינו על אביו מפני החולקים עליו. מה שמדבר הר"ן אפשר שזה היכא שהתחילו בתלמודם בערב שבת מבעוד יום, ותהליך חידושי התורה נמשך אל השבת גופה, אדרבה צער הוא להם אם יפסיקו באמצע ולא ישלימו את חידושיהם. לכן מותר להם להמשיך ולטרוח בליל שבת כדי למלא ולהשלים את הדבר שנתחדש להם, וזהו עונג שלהם. אבל להתחיל דבר שצריך עיון גדול בשבת, הרי זה טורח ומונע עונג שבת. ובלשון צפיחית בדבש: "ולעולם דבשבת גופיה לא טרחי בלימודיהו".

בין 'מנחת אלעזר' ל'צפיחית בדבש' והמעשה בריש לקיש

'מנחת אלעזר' (ח"ד, סימן מה) מביא דוגמאות לרגילות שהייתה לתלמידי חכמים ללמוד בעיון בשבת. תחילה בביקורתו העוקצנית והנוקבת של מנחת אלעזר:

והלוא זה עיקר מה שנהגו מימות עולם כל רבותינו גאוני אשכנז זצ"ל לדרוש בשבת הגדול ושובה או שאר שבתות בפלפול רב וגם התלמידים והשומעים פלפלו ונמשך כמה שעות כנודע, והיה משום כבוד התורה להלהיב הלבבות ואין לך כבוד התורה גדול מזה מעיון ופלפול דקוב"ה חדי, ואעפ"כ אסר זאת צפיחית בדבש. ישתומם כל עובר, ועייש עוד דברים קשים.

מביאים 'מנחת אלעזר' וכן 'ביע אומר' דוגמאות ללימוד העיון בשבת מן הגמרא. בירושלמי (ברכות, פרק אין עומדין, סוף הלכה א), מסופר על ריש לקיש שמחמת שהיה נוהג ורגיל להרהר הרבה בתורה, בהיותו משוקע במחשבת עיונו הלך חוץ לתחום שבת, כל זאת לקיים מה שנאמר באהבתה תשגה תמיד. במסכת עירובין מג ע"ב מצאנו שנחמיה בריה דרב חנילאי נמשך בשבת בלי משים, תוך כדי עיונו בסוגיה הלכתית, ויצא בהילוכו חוץ לתחום שבת, ונצטרכו לעשות לו מחיצה של בני אדם כדי שייכנס.

'מנחת אלעזר' מחדד את דבריו כנגד מה שפסק 'צפיחית בדבש', וטוען, שאם תאמר שהעיון אסור בשבת איך שייך לומר על ריש לקיש שעבר במזיד כל פעם לחלל שבת בעיון הלכה בשבת. וכן באשר לרבי נחמיה, הלוא עבר באמת שני איסורים: עבירה ראשונה שלמד בעיון בשבת; לכן, יציאתו חוץ לתחום שבת היא עבירה שנייה שצריכה להיחשב כמזיד. ולמה עשו לו חכמים תקנה של מחיצת בני אדם שיוכל לחזור? משמע שלימוד בעיון עמוק מותר, ויציאתם חוץ לתחום שבת הייתה שגגה.

אכן 'צפיחית בדבש' היה ער ומודע ובקיא למקרים הללו של תלמידי החכמים. שני האירועים מובאים בתשובתו והוא מציגם בשלב ראשון כדוגמאות שאכן יש בהם כדי לסתור את הקביעה שאסור ללמוד עיון עמוק ביום שבת. אחרי שהבהיר כמה הוא ער ומודע לחולשת טיעונו, שב 'צפיחית בדבש' לעיין פעם נוספת בסוגיה, מתוך קשב מזוקדק לנוסח המלים שבו משתמשת הגמרא בסיפור שני האירועים. המסקנות הנלמדות בפעם הזו עולות בקנה אחד עם דעתו.

אחרי שנתן דעתו לטיעוניהם של החולקים עליו והודה בחולשת פסיקתו, שב לעיין בעניין ולחקור אותו פעם נוספת ומוכיח הפך מה שהיה נדמה בהתחלה, טיעוני החולקים עליו מופרכים, בעוד פסיקתו שרירה וקיימת. אם אמר 'מנחת אלעזר' שמה שהעלה 'צפיחית בדבש' פירוש חדש למה שקרה עם ריש לקיש בסיפור האחד, וממה שפירש והעלה הבנה חדשה למה שקרה בסיפור השני עם רבי נחמיה, שהוא זוחק את עצמו בכל מיני זוחקין ואין טעמו כצפיחית בדבש, אאחזו אני הקטן בדברי יביע אומר ואומר שטעם חידושו כצפיחית בדבש. יש חכמה והרבה תבונה בפירושו.

באשר לריש לקיש נשמע הסיפור בפשיטות, שמתוך שהיה נוהג ורגיל להתעסק בעיון עמוק בשמעתתא שגג מפעם לפעם ויצא חוץ לתחום שבת. ואם תאמר שהרגילות הזו הייתה מדי שבת בשבת, ויציאיתו חוץ לתחום שבת אירעה לו פעמיים שלוש, יש לתמוה, כיון דאירע לו פעם אחת, היה לו להזהר משם ואילך שלא לעיין עוד עיון עמוק כזה בשבת שלא יארע לו כדרך שאירע שיצא חוץ לתחום שבת. כי שגגה כזו יותר מפעם אחת ואילך לא תיקרא יותר שגגה גמורה.

אמור מעתה, שהסיפור על הרגילות של ריש לקיש הייתה בימות החול. ומספר הירושלמי שבשקידת עיונו בימות החול הפליג ריש לקיש ללכת למקום רחוק כדי שיעור תחום שבת. רוצה לומר, שבשקידת עיונו היה מפליג והולך בלי משים מרחק של אלפיים אמה, וכל זה קרה בימות החול.

מה שאמרו בעירובין שנחמיה נמשך בשבת מבלי משים תוך כדי עיונו ויצא חוץ לתחום שבת, יש לדייק בדברי הגמרא שאמרה 'משכתי שמעתתא'. צירוף זה מצינו גם בלימוד בלי עיון שאינו חמור. רוצה לומר, שנחמיה מרוב שנמשך אחר לימודו, לימוד מעניין כשלעצמו אך שאין בו טורח ואינו עמוק, ותוך כדי שהרהר בשמעתתיה והוא מהלך לפי תומו, שכח שהוא שבת ויצא חוץ לתחום. וזה 'משכתי שמעתתא'. וזה קרה לו פעם אחת ונחשב לו שגגה. ולעולם עיון עמוק לא היו מעיינים בשבת. ועיין ביצפיחית בדבש עוד ראיות לפירושו.

שגגתו של מנחת אלעזר

צפיחית בדבשי וכל מה שציטט מן המאירי והסתמך עליו, לא נקראו כהלכה, על ידי הגאון ממונקאטש, במחילה מכת"ר, כפי שמסתבר מהמובא בספרו 'מנחת אלעזר' (ח"ד, סימן מה). ייתכן שלא נמצא אצלו המאירי, וחשב שדברי צפיחית בדבש 'ואני אומר היפך הדברים, שהתלמיד ששונה כל ימי השבוע מקיים בשבת עונג שינה, שלא ילאה שכלו יותר מדי שודאי שהוא טורח לוי' וגו', דברים אלה חשב הגאון ממונקאטש שדברי צפיחית בדבשי הם, שהוסיפם מלבו, ושם אותם שלא כהוגן בפיו של המאירי. ובלשון ההוכחה של 'מנחת אלעזר' כנגד צפיחית בדבשי: 'ונבהלתי משתומם איך יוכל החי להכחיש את החי ולכתוב כן בשם המאירי, ואין טעמו כצפיחית בדבש בזה'.

ובאמת לו היו דברי המאירי לנגד עיניו של הגאון ממונקאטש, היה נוכח לדעת שצפיחית בדבשי ציטט את המאירי נכון ובדיוק רב. המאירי חולק על המובא בירושלמי ומדגיש שהוא אומר הפך הדברים, מתוך שהוא מסתמך על פסיקתא רבתי, פרשת עשרת הדברות, סוף פרשה תליתאה, שאמר רבי ברכיה שתלמידי חכמים שהם יגעים בתורה כל ימות השבת, ובשבת הם באים ומענגים. ורבי חגי אמר שהפועלים שהם עסוקים במלאכתם כל ימות השבת ובשבת הם באים ומתעסקים בתורה (ועיין לעיל). כל הראיה הזו מן המדרש שהיא הוכחה לפירוש המאירי היא עצמה מגוף דבריו של המאירי.

שגגתו של 'מנחת אלעזר' והפולמוס שלא כהלכה שעורר, הם לדאבונו תוצאה של קריאה בלתי בדוקה בדברי צפיחית בדבשי ומבלי שהשווה עם מקור הדברים בהמאירי. שגגתו נזכרת אצל הרב גדליה פעלדער, ב'יסודי ישרון', בפרק אם יש לאסור לימוד תורה בעיון בשבת. והתפלא על הגאון ממונקאטש, איך העלה דבר תימה זה. ותמה אני הקטן על 'יסודי ישרון' שבכל הפרק הזה בספרו הביא כמה פעמים מדברי 'ביע אומר' ולא הזכירו אפילו פעם אחת. ואמנם את עלבונו של צפיחית בדבשי יצא לתבוע. מרן עובדיה יוסף (ביע אומר, ח"ב, או"ת, סימן יח) דן באריכות אם נאה והגון לתלמיד חכם שיעסוק בעיון ופלפול ביום שבת, או יותר נכון לעסוק בדרשות משום עונג שבת. בין היתר מבקר בחריפות את הגאון ממונקאטש על מה שהגדיל את המדורה על צפיחית בדבשי הספרדי ושלח בכבוד תורתו יד שלא כהוגן. ומעיר על זה 'ביע אומר': 'שלא קרא הגאון ממונקאטש כראוי, ובמחילת כבוד תורתו, אילו הטריח את עצמו והיה מעיין היטב היה רואה כי דברי הצפיחית בדבש נכונים מאוד וטעמם כצפיחית בדבש.

הפולמוס והמחלוקות בסוגיית לימוד תורה בעיון ביום שבת

כנגד זה דבריו של הגאון ממונקאטש תמוהים, כשגגה היוצאת מלפני השליטי" ועיין שם.

אין שמחה כהתרת הספקות

עם זאת למרות כתב ההגנה הנמרץ על 'צפיחית בדבשי', אומר מרן עובדיה יוסף שאין דעת המאירי הנזכר לעיל, לאסור לתלמידי חכמים לעיין ולהתעמק בתורתנו הקדושה בשבת, אלא דרך עצה טובה כדי להתענג ולשמוח ולהחליף כוח, כדי שלא ילאה שכלו יותר מדי. ולא יעלה על לב שום אדם לומר שלדעת המאירי יהיה הת"ח יושב ובטל כל היום, ואינו רשאי ללמוד כלל. ומוסיף יביע אומר לקבוע, מה שלדעתו אף המאירי היה מסכים, שאם מוצא הת"ח נחת מלימוד העיון, לחדש ולפלפל, שפיר דמי. ולעצם הדין מסכים יביע אומר עם פסיקתו של 'מנחת אלעזר' שאין לאסור בזה מדינא⁴ ומאריך להסביר את טעמי פסיקתו מתוך שהוא מודע ומסכים לרגש הצער המתלווה ללימוד העיון, אלא נותן לבו למהלך כולו של מסכת הלימוד הזו ונותן דגש לתמורה המשמחת שחלה בנפש הלומד בנקודת הסיום, בעת התרת הבעיות והבנת הסוגיה הקשה על בוריה. שמחת הלומד עם נקודת הסיום מכריעה מצד הדין ומבטלת למפרע את צער ההתחלה, מאחר שהלומד מודע לשמחה שתבוא לבסוף כבר מהתחלה. ובלשונו: "ואפילו אם מצטער עתה בעיונו המעמיק, הרי יגעת ומצאת תאמין, ואין שמחה כהתרת הספקות. והרי יודע אם מצטער עתה בעיונו והרי יודע הוא שסופו לבוא לידי שמחה, לכן למפרע אף יגיעתו וצערו שמחה היא לו".

הסברה הזו הקובעת עמדה הלכתית על סמך הערכת תמורות רגשיות ורוחניות החלות בנפש הלומד, כלומר שיש לסמוך על השמחה שישמח התלמיד חכם אחר שיבין הסוגיה הקשה על בוריה וזה יכריע את צער העיון שהיה בתחילה עד שהבין, הקדים לטעון אותה 'בית עובדי' (מובא ב'פתח הדביר'). כנגד זה טען 'פתח הדביר', (שם): "מי יודע בודאי שאחר שיטרח הרבה בעומק עיונו יזכה אמנם להבין אותו דבר על בוריו וישמח, שהלוא מצינו תלמידי חכמים שגם אחר ששוטטו בעומק שכלם לא מצאו התשובה ונשארו הדברים אצלם מוקשים ובלתי מבוררים. כך שיתכן שיטרח כל היום בעומק העיון ליישב הענין ולעת ערב ימצא עצמו בידיים ריקניות ויוצא בפחי נפש, אז יוסיף יגון על טרחתו. ואם כן

⁴ דברי יביע אומר מצוטטים ביסודי ישרון, שם, ובטעות ייחס אותם לכף החיים, ואין בכף החיים.

נפתלי טוקר

איך נתיר לו שיצטער ויטרח בודאי בתחילה, על סמך השמחה שישמח אחר שיבין נגד מה שמצטער תחילה עד שיבין. ובהסתמכו גם על 'והג כצאן יוסף' (שבת, סימן לו), קובע 'פתח הדביר': "דכולי עלמא מודים למעשה לאסור עיון הצריך טורח רב בשבת". ובלשון צפיחית בדבשי: "דלא נאסר עיון פשוט בשבת רק עיון עמוק שמצטער בו. ושמע מיניה דאף על גב דאחר שיצטער ויטרח לעמוד בדבר ההוא ישיגם ויבינהו על בוריו ובודאי שישמח על ידי זה שמחה גדולה, אפילו הכי לא התירו להצטער בתחילה על סמך השמחה שישמח אחר כך שיבין. מה עוד דדילמא לבסוף לא יבין ונמצא דהצער ודאי והשמחה ספק".

בין נאה והגון ויותר נכון, לבין 'אסור'

"אם נאה והגון לתלמיד חכם שיעסוק בעיון ופלפול ביום שבת, כמעשהו בחול, או יותר נכון לעסוק במדרשות ואגדות משום עונג שבת?" כבר מדרך ניסוח השאלה אצל מרן עובדיה יוסף ביביע אומרי (שם) ניכרים לבטי הבעיה ומבוכת הברור, ואשר בכל תשובה שהיא, אף אצל המחמירים המצדדים בתלמוד תורה שהיא כנגד כולם, תישאר עדיין דלת פתוחה ומקום לספק.

כך מיקד את השאלה לתלמידי חכמים בלבד ושאל אם נאה והגון, ולא אמר אם מותר או אסור, או אם מצווה ומן הדין לתי"ח שיעסוק ביום השבת. שמא מן הניסוח הזה אפשר להבין שלגבי איש מהמוני העם כולי עלמא יודו שבלתי נאה לו ולא הגון שיעסוק בעיון ובפלפול ביום השבת. ועל דרך הפלפול שמא נבין להפך. הנה שאל הגאון אם נאה והגון לתי"ח שיעסוק בעיון ובפלפול ביום שבת כמעשהו בחול, והלוא איש מהמוני העם אינו לומד בעיון ובפלפול בימות החול, שמא לפועלים ולבעלי בתים אלו מותר וראוי ביום שבת ללמוד בעיון, שכן אין זה כמעשהיהם בחול. וזה בקירוב למה שאמרו פסיקתא רבתי, המאירי ובית יוסף (לעיל) לגבי הפועלים שהם עסוקים במלאכתם כל ימות השבוע ובשבת הם באים ומתעסקים בתלמוד תורה, כי לא ילאה שכלם בעבור זה.

בדברי תשובתנו מגיע אמנם מרן עובדיה יוסף להכרעה שלעולם העיון אין בו סרך איסור, וכל שכן דלא הוי חילול שבת חייו. עם זאת לא מצאנו שאמר מפורשות שמצווה על תלמיד חכם ללמוד בשבת בעיון ובפלפול, אלא אם כביר רצונו וחפצו ותשוקתו לעסוק בתורה, וכן אם מוצא התלמיד חכם נחת רוח מזה לחדש ולפלפל, דשפיר דמי. ואתמהה, ומה אם כל מה שרוצה התלמיד חכם, או כל איש מן היישוב, הוא להשכיל דעת, לטרוח ולפשפש בטעמיהם של דברים כדי להבין תלמודו על בוריו, לעלות במעלות התורה ולהגיע למדרגה גבוהה, אם

הפולמוס והמחלוקות בסוגיית לימוד תורה בעיון ביום שבת

מותר והגון על הטעם הזה לעמול בתורה בשבת ולייגע עצמו על זה?

לבטי השאלה וקושי ההכרעה

לבטי השאלה וקושי ההכרעה עולים מחדש למקרא תיקוני דגשים ואיזונים בין המערכות שעושה כבוד תורתו בסיום תשובתו ונותן למדרש ולאגדה משפט בכורה כלימוד בעל יתרון ביום השבת. ובלשון מרן עובדיה: "אולם יותר נכון לקבוע גם כן זמן למדרש וספרי אגדה" וכו'. ומה שאמר על זה כת"ר, ונימק את טעם החובה ללמוד גם מדרש ואגדה, כי מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, לא טעם טעם של יראת חטא, וכל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות לא טעם טעם של חכמה, הלוא כל הטעמים והנימוקים שהאריך מרן הגאון הרבה בפירוטיהם יפים במידה שוה לימות החול כביום שבת. ומה שאמר על תלמידי חכמים שמצווה עליהם ללמוד מדרש הלכות ואגדות שעל ידי זה יקנו השתלמות לדרוש ברבים, האמנם רק בשבת נצטוו ללמוד הדבר הזה בשביל להשלים ידיעתם? ולא ידענו, בהסתמך על כל זה, אם יש טעם מיוחד ליום השבת, על פיו יש לאסור על תלמידי חכמים לטחון בשבת היטב דקדוקי התורה להוציא הדין לאמתו, כל זאת אם לבו לא יהיה פנוי לקרוא אגדה. ויותר מכך, אם קריאה באגדה איננה לרוחו ותהיה עליו לטורה, האמנם נאה אז והגון לתלמיד חכם שיעסוק בעיון ובפולפול בלבד, כמעשהו בחול!

תשובות רבות בעניין הזה מפלסות באמת דרכן על קו האמצע, אף שהן נשמעות כמצדדות בתלמוד תורה ונותנות על זה קולן. מבין השיטין ניכרת מודעותן לקיומה של בעיית צער הלימוד שאינו עולה בקנה אחד עם עונג שבת. קריאה קשובה יותר של דברי התשובה תעלה את הסייגים וההתניות שבפסיקה. מעין זה ניתן למצוא במסקנותו של ציץ אליעזר (ח"י, סימן כג) לגבי השאלה אם מותר להיות ער בליל שבת קודש לעסוק בתורה. ופוסק הגאון הרב וולדנברג ש"אין כל איסור להיות ער בליל שבת וללמוד ולחדש חידושין דאורייתא טבין כל שאינו מצטער מזה והשינה אינה אונסתו, ומה גם כשזה עוד עונג לו, והוא מותר גמור".

האם סוגיית הלימוד קובעת או כישוריו של הלומד?

ציץ אליעזר/ פסק ש"אין כל איסור", ואף יותר מכך: "הוא מותר גמור", ואף על פי כן הלוא התנה והגביל "כל שאינו מצטער". תחושת ההצטערות ניתנת על פי

זה להכרעתו של האיש הלומד, ולא נתלתה בסוגיית הלימוד, בקושי וביגיעה שבהבנתה. ונראה לי כי פסיקה הלכתית שקיומה או אי קיומה נתונה לשיקוליו ולהכרעתו של כל איש ואיש, מותירה את העניין פרוץ ובלתי מוכרע, ולמעשה מאשרת כי יש שאלה אם אין עינוגה ועונגה נמצאים מופרעים על ידי לימוד בעיון ובהעמקה. מלבד שלכל איש ואיש, על פי נטיותיו וכושר שיפוטו, עשויה להיות הערכה אחרת לגבי מידת הצער וההצטערות של עצמו, עשוי כל איש להעריך באופן שונה מליל שבת למשנהו את מידת הצער שמסבים לו אותה ידיעה בתורה ואותם חידושי חידושים, וזאת כתוצאה מנסיבות כלליות מתחלפות ומתנוודה במצבו הנפשי. עוד זאת, אם בגלל נסיבות כלשהן מצטער תלמיד חכם ביום שבת אחת מקריאת אגדה או מכל סוגיה אחרת שמטבע עניינה אין בהבנתה טורח, או שהאיש הלומד אוהב מטבעו לימוד בעל משקל רעיוני ועיוני, האמנם תהיה ההצטערות הזו סיבה לאסור עליו לקרוא אגדה ביום השבת הזה?

התשובה בנוסחה זו, שאותה פסק בעל ציץ אליעזר לגבי ליל שבת, קרובה ודומה לנוסח הלשוני הגמיש והבלתי החלטי שבו אחז בעל יביע אומרי (לעיל) בפסיקתו לגבי לימוד התורה בחידוש ובפלפול לגבי כלל השבת: "אם כביר רצונו ותשוקתו לעסוק בתורה בשבת, ומוצא נחת רוח מזה לחדש ולפלפל, דשפיר נמי". ההערכה לגבי מידת הצער לעומת נחת העונג נתונה אף כאן להכרעתו האישית של האיש הלומד. ומדרך הטבע אפשר שהכרעתו תהיה כדוגמת מה שאמר הרמ"א, (או"ח, סימן רפח, ס"ק ב), שמי שיש לו עונג שבת אם יבכה, כדי שילך הצער מלבו, מותר לבכות בשבת. והלוא כך גם אית באגדה, שאותה מביא ישבלי הלקטי (שבת, סוף סימן צג), שמצאו תלמידיו של רבי עקיבא שהיה בוכה בשבת ואומר זהו עונג שלי⁵ וגם אם אמר על זה הבית יוסף, שאין לאדם להרגיל על זה, יש בכל העניין הזה כפי שהוא מבוכה לא מעטה ואסמכתא לתלמידי חכמים שתורתם אמת לפרש את צער הלימוד בשבת וטורח יגיעתם לחדש חידושים, שזהו עונג שלהם, ומזה יש להם נחת רוח, ואין לדבר הזה סוף. אלמלא דמסתפינא הייתי אומר שיש כאן מקום לפלפל על דרך האיפכא מסתברא שעונג שבת שלהם הוא באמת משא כבד ועבודה קשה.

ראיתי שאפילו מנחת אלעזר, שיצא בתקיפות רבה נגד יעב"ץ וצפיחית בדבשי, וטען שלגבי תלמיד חכם שהוא גדול בשנים פשיטא שעונג הוא לו ללמוד דבר חדש ואין לאסור כלל על לימוד העיון בשבת, הנה אפשר מפעם לפעם למצוא מבין השיטין בדברי תשובתו אמירה מסויגת כלשהי המתקרבת לדרך

⁵ עיין בית יוסף או"ח, רפח; והט"ו לשולחן ערוך או"ח, רפח).

האמצע, כגון: "וייש לומר דמפני טעם דיקיר עליהון עלמא של הגדולים גם כן על ידי אכילה ושתייה, מצות עונג שבת, על כן ציוו ללמוד אז יותר מדרש ואגדה וכמו שנהוג, וכן שישן מעט כדי שינוח מכובד המוח והאברים של האכילה ואחר כך יוכל ללמוד במוח צלול ולהעמיק בהלכה יותר כמובן". המודעות לקיומו של צער העיון שאינו עולה בקנה אחד עם עונג שבת נשמעת מדבריו, אלא שהוא ממהר לתת לצער העיון תיקון ואיזון, ואוחז בעיקרי פסיקתו.

מִן הַחֲדִי"א⁶ הביא עדות, לדחות דעת יעב"ץ, כי בעיר קושטא היו בכמה מקומות קובעים ישיבה ומפללים בש"ס בשבת, וכן בעיר הקודש ירושלים היו נוהגים לפלפל בעומק הדין ועוד. כנגד זה אפשר להביא ראיה הפוכה מהרבה ישיבות ובתי מדרשות, אם לא מרובם המכריע, שביום השבת שונה סדר הלימוד בהשוואה לימות החול. אין הגדת שיעורים של דבר חדש, אלא בעיקרו מוקדש יום השבת ליסודים שבהם חוזרים הבחורים על מה שלמדו, וכן ועדים שעניינם לימוד ועיון בפרשת השבוע, ודרשה, שמתכוונת כדברי הבי"ח (סימן רצ), "למשוך את לב השומעים באגדה, להדריכם ליראת השם ולהכניס יראת שמים בלבבם". סדרי לימוד על הדרך הזו שהונהגו בישיבות ונתקבלו על התלמידים מדורות קודמים לא מצאתי שניתן להם טעם מפורש מהטעמים הנוגעים למצוות עונג שבת. המחלוקת אם מותר ללמוד בעיון ובפלפול ביום השבת לא הייתה לישיבות ולבתי המדרשות סוגיה הלכתית מודעת שעל פיה קבעו והנהיגו את סדרי הלימוד בשבת, ואעפ"כ הכתיבה מצוות עונג שבת את אופי סדרי הלימוד ותוכניהם באופן זה שיהיו רבין ותלמידיהון פנויים למצות שבת, כמובא בנדריים לו, ושסדר הלימוד בשבת לא יהיה עליהם לטורח יותר מדי.

תשובתו של צפיחית בדבשי (סימנים כג כד) לשאלת לימוד העיון העמוק בשבת ולשאלת צער נדידות השינה (ועל פי המקובל שינה היא מתענוגי שבת) הייתה מוקד לפולמוס שהלך וצבר יותר תנופה עד לימינו שלנו. אף שספר השאלות ותשובות צפיחית בדבשי לא זכה למהדורות חוזרות, ולא הגיע למעלת ספרי השו"ת של בנו 'פתח הדביר', השפיעו דבריו ודרכי חקירתו על הפוסקים שבאו אחריו ונדרשו לברר שוב שאלה סבוכה, הלכתית ורעיונית, הנוגעת לעמוד השדרה של עם ישראל. קביעותיו ואבחנותיו המצוינות מצאו את מקומן בתשובות הפוסקים בניסוחים אלה ואחרים, אם מתוך שהם מזכירים אותו לשבת, ואם מתוך שאין מזכירים אותו, ואם שהם מבקרים ודוחים את טעמי דבריו. והנה גם עצם העמדה בסוגיה זו על קו האמצע והנטייה של כמה מן

⁶ במחזיק ברכה, סימן רצ, ס"ק ו.

נפתלי טוקר

הפוסקים להשאיר את שאלת הטורח שבעיון עמוק ותחושת הצער שבלמוד מן הסוג הזה לשיקולו ולהכרעתו של כל איש ואיש, היה באמת מגופי דבריו של בעל 'צפיה' בדבשי, ונשנים מפעם לפעם בתוך שיטי תשובתו ומבין שיטיה. "דהכל לפי העיון ולפי דעת המעיין" הוא משפט מפתח לעמדת האמצע, לה נותן 'צפיה' בדבשי ביטוי מפעם לפעם. אמנם אין להתיר בשבת עיון עמוק בשיעור שטורח בו ולואה שכלו. אבל אדם גדול בתורה שכל דבר קשה מפרק כלאחר יד ללא טורח, לזה ודאי שהותר לו העיון, אפילו עיון עמוק.

פסיקה גמישה מעין זו, המאפשרת לאיש הלומד להכריע על פי שיקולו אימתי איסור הלימוד בשבת חל בפועל לגבי עצמו, יש בה פתחים פרוצים ורוחות מנשבות לנדנודים ולגמגומים. מבוכה זו כלשעצמה לא נעלמה מעיני 'צפיה' בדבשי והוא נתן לה ביטוי בחוקרו באחד מסעיפי תשובתו את דברי יעבי"ץ. שם העיר שמן הנמוע להגביל ולשער גבול בגדר עיונו של כל איש ואיש, לומר עד פה ולא תוסיף. רצה לומר, אי אפשר לדייק אימתי סוגיה עיונית ברמה מסוימת מותרת לאיש פלוני בשבת מפני שאין היא לו לטורח, ואיזו סוגיה אסורה עליו מפני שיש בה העומק להלאות שכלו. עוד חיישינן שאם יתחיל עיון בסוגיה שאינה טורח, ימשך ממנה לעיון שהוא טורח.

ועוד יש מקום להפך בסוגיה ולהפך בה ולדורשה לכאן ולכאן.